

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI II.

KÖZVETLEN SZOMSZÉDOK

Helynévkutatásunkban egy-egy járás, kistérség mikroneveinek feltárását tűztük ki kutatási célként, a történetiség szempontját is figyelembe véve. Folytatva a Balatonfüreddel szomszédos települések helynévkincsének bemutatását, közös jellemzőként megállapíthatjuk a térség mikrotoponimáinak jellemzésére, hogy a kétrészes névszerkezetek a dominánsak. Azaz a helynevekben nagyrészt a jelölt helyek valamely jellegzetessége tükröződik. Ez a szemantikai szerep kétféleképpen fejeződhet ki: a helynevek lehetnek olyanok, melyek megjelölik a hely fajtáját, ebben a szerepben kizárólag helyet, helyfajtát jelölő főnevek, azaz földrajzi köznevek állhatnak. És a helynevek kifejezhetik emellett az adott denotátum sajátosságait is. A nevek szerkezetét leíró elemzés fogalomrendszerében kiemelkedő helyet foglal el a névrész terminus, amely a név olyan szegmentuma, amely a denotátumról valamilyen információt közöl. A névrész részben funkcionális-szemantikai aspektusból vizsgálható. A lexikális-morfológiai elemzés során pedig a felhasznált nyelvi kifejező eszközök szempontjából vizsgáljuk a névrészeket, azaz azt kutatjuk, hogy a funkcionális-szemantikai osztályok milyen lexikális, morfológiai, grammatikai eszközökkel fejeződnek ki.

BALATONSZÖLŐS

Balatonfüredtől 5 kilométerre, északnyugatra fekszik. 1946-ig Zala megyéhez tartozott. Régen Kisszöllős volt a falu neve, a Balaton előtagot hivatalosan 1902 óta viseli, de már jóval előbb is említik ezzel a megkülönböztető jelzővel. A *Szöllős* név először régi okiratokból adatható. László király 1093-ban (Árpád-kori új okmánytár. VI) a tihanyi apát javait átírja, ebben már szerepel egy „*Zeuleus*” [azaz Szöllős] helynév, 1121-ben is *Zeuleus* (Bsz. 16), 1170 k.: *Zeulos* (Erdélyi 266.). Említik az 1211. évi tihanyi birtokösszeírásban is: „in villa *Zeuleus* (*Zeuleus*) iuxta Balatin” (PRT. X: 507), majd 1309: *Sceulus* (Bsz. 18), 1327: *Zeuleus* (uo. 25), 1341: *Scewles* (uo. 26), 1343: *Zeules* (VR. 376). A település korai említései visszadatált oklevelekben is olvashatók, 1024/1339/1350: *Zeuleus* prope aquam Balatin (DHA. I: 102), 1055/1324 után, 1082/1343, 1092/1274/1399: *Zeules* (uo.: 154, 230, 282), 1082/1388/1520: *Scilius* ~ *Sceulus* (uo.: 239), majd 1121/1420: „in loco, qui dicitur *Zeuleus*” (uo. 413). Később 1471 – 76: „*Szöllős* iuxta Balaton” (H. 231), 1476: *Zewles* (Erdélyi 133), 1564: *Zeulews* (Bsz. 39), 1566: *Zewlews* (uo. 40), 1585: *Szölös* (PK. I: 126), *Zölös* (uo. 135), 1609: *Zeöleös* (Erdélyi 269). Erdélyi László megjegyezte, hogy a település egykor két részre különült el (uo. 263 – 264), és Veszprém megye régészeti topográfiájában (II: 56) szintén említik, hogy a későbbi *Balatonszöllős* helyén a 14 – 15. században két *Szöllős* nevű falu állhatott. A területen birtoklás alapján egyrészt a veszprémi káptalan jobbágiai laktak, a másikon pedig a veszprémi egyházé és a tihanyi apátságé (uo. 158). A falu a XVII. század elejéig csak *Szöllős*ként szerepel a forrásokban, ekkor felbukkan mellette a *Kis-szöllős* (1614: *Kis*

Szellos [Bsz. 45], 1616: *Kis Zöles* [uo.], 1635: *Kis Szöllős* [VeMH. II: 157], 1643: *Kys Szöllős* [Bsz. 46], 1754: *Kis Szöllős* [uo. 66], 1803: ua. [Vk.m.lt. 27], 1805: *Kiss Szöllős* [Bsz. 82]) megkülönböztető jelzős név is, majd váltakozva szerepel a két névváltozat (1715, 1720 és 1749: *Szöllős* [Bsz. 56–58], 1752: *Szöllős* [uo. 66], 1758: *Balatonszöllős* [VeMH. II: 157], 1831: *Balaton Kis Szöllős* [Bsz. 102], 1837: *Kisszöllős* [VeMH. II: 157]). A XVIII – XIX. századi térképeken ugyancsak ezek láthatók, 1773–1808: *Kisszöllős* (MTHt. ZM.), 1782 – 1885: *Szöllős* (JO.), 1806: *Szöllös* (Li.), 1819 – 1869: *Szölles* (MKF.), 1854: *B. Kis Szöllős, Balatonhegyszöllős* (GAU.), 1858: *Balatonszöllős* (DA.), 1869 – 1887: *Balaton-Kis Szöllős* (HKF.).

A *Szöllős* helynévnek a régtől adatható *szöllős* ’szőlőművelő’ foglalkozásnév az alapja; vö. 1395 k.: *zeleus* ~ *zelews* ’Weinbauer, Winzer’ [BesztSzj.], azaz szőlőműves, vincellér. Erre különböző oklevelek is utalnak, például az almádi monostor alapítólevelében olvasható, hogy *Szöllős* (a későbbi *Balaton-szöllős*) településen szőlőművelők éltek. 1121/1420: „in loco, qui dicitur *Zeuleus*, vineas II cum totidem cultoribus” (MNy. 23: 364). *Szöllős* településen a tihanyi összeírásban is két szőlőművelőt említenek, 1211: „in villa *Zeuleus* (*Zeuleus*) iuxta Balatin duo vinitores sunt ecclesie” (PRT. X: 507). Kovács Éva megállapítása szerint ugyanakkor a *szöllős*nek ’szőlőtermő terület’, esetleg ’szőlővel benőtt hely’ jelentése is feltehető, így ez is lehet a *Szöllős* helynevek alapja.

Balatonszöllős ma is használt mikrotoponimái régi térképeken már megtalálhatók. A képzetlen mellék-név + földrajzi köznév struktúrájú nevek igen nagy

csoportot alkotnak a kétrészes neveknél. Kedvelt melléknevek közé sorolható a *kicsi* ~ *kis*, valamint a *nagy* lexéma. A falu környékén a legmagasabb hegy a *Nagy-Gella* vagy *Öreg-Gella* (1815: Bsz., 1852: C., 1854: GB., 1858: DBK., 1922: ua. [K2]), a *Gella-hegy* (1646: *Gella* [Vk.hh.jk. 296], 1670: ua. [uo. 29], 1694: ua. [uo. 12]) a hasonló jelentésű *öreg* jelzõt kapta. Kisebb tengerszint feletti magassága miatt kapott megkülönböztetõ jelzõt a közeli *Kis-Gella* (1687: *Kis Gella* [Bsz.], térképeken 1854: *Kis gella* [GB.], 1858: *Kis Gellai* [DBK.]), ennek *kis* jelzõjével van korrelációban a Nagy-Gella *nagy* és *öreg* jelzõje. Az *öreg* jelentése itt 'nagy', akárcsak az *Öreg-rét* (1831: *Öreg Rét* [Vk.hh.jk. 263], 1835: ua. [uo. 342]) vagy az *Öreg-hegy* (1831: *Öreg Hegyajjai* diviticulum [azaz dülõ] [Bsz.], 1852: C. és 1854: *Öreghegy* [GB.], 1858: *Öreg hegy* [DBK.]), 1922: ua. [K2]) esetében. Keletrõl a falut a *Száka* (1231: *Szaka erdo* [Bsz.], 1392: *Zaka* [R. 169], 1781: *Szaka*, 1794: *Szálkahegy* [Bsz.], 1828: *Szákai Hegy* [RB.] és a *Torma-hegy* (1887: *Torma hegy* [MK.]) határolja. A *Tói-hegyen* (1852: C., 1854: GB, 1922: *Tóhegy* [K2]) a régészeti leletek tanúsága alapján a késõ avar-kortól folyamatos, letelepült életmód bizonyítható. Itt van a *Tó-hegyi-börc* dombtetõ, bokros, kõves terület, az összetétel *börc* utótagjának jelentése bérc. A *Tói-rétek* (1852: *Tó melléki* [C.]) sík rétség, a *Hosszú-tó-hegy* dombos szántó, rét, legelõ, itt van a *Tói-dülõ* (1922: *Tóhegyre dülõ* [K2]). A *Tó-hegyalja* szántó, rét, a *Tó-hegyaljai erdõ* dombos. Balatonfüred irányában fekszik a *Gyõr-hegy*, területén egykor a zirci cisztercita apátság volt birtokos, erre utal *Zirci-dülõ* (1781: *Szirci dülõ* [Bsz.], 1811: *Zirci dülõ* [uo.]) neve is. A Gyõr-hegytõl délre magánbirtokok és a zalavári apátság földjei terültek el.

A szép fekvésû falut részben szõlõkkel beültetett dombok, hegyek övezik, számos további hegynév adatolható a falu körül. Ilyen a *Bagó-hegy* (1852: *Bagohegy* [C.], 1854: *Pagohegy* [GB.], 1858: *Bagó hegy* [DBK.], 1922: ua. [K2]) vagy a *Cseremi-hegy* (1854: *Cseremi hegy* [GB.]). A *Nyerges* (1781: *Nyerges Hegy* [Bsz.], 1852: ua. [C.], 1854: *Nyerges Jábod* [GB.], 1922: *Nyerges* [K2]) neve alakleíró. Az *Új-hegy* (1781: *Új Hegy* [Bsz.], 1852: *Uj hegy* [C.], 1858: ua. [DBK.], 1922: *Újhegy* [K2]) hegynévvel keletkezett az *Új-hegyaljai dülõ* (1781: *Új hegy alatt* [Bsz.], 1922: *Újhegy alja* [K2.]). A *Cserhegy* (1781: *Cseren Hegy* [Bsz.], 1852: *Cserény hegyi* [C.], 1922: *Csere hegy* [K2]) nevével alkották a *Cseré-hegyi legelõ* és a *Cseré-hegyi csapás* helyneveket. Az utóbbi névben a *csapás* állathajtó út. A *Vásár-hegy* (1781: *Vásárhegy* [Bsz.], 1814: ua.

[Vk.m.lt. Permanens földek], 1835: *Vásárhegyi telek* [Vk.hh.jk. 387], 1852: *Vásár hegyi* [C.]) szántó, szõlõ, itt van a *Vásár-hegyi-tetõ* is. A mai településtõl délnyugatra emelkedik a *Gál-hegy*. A hegyek között húzódó völgyek szintén neveket kaptak, ilyen a *Hármas-völgy* (1852: uo., 1854: GB., 1858: K1) név. A *Gugyor-hegy* (1781: *Gyugyor* [Bsz.], 1801: *Gyugyor Kapu* [uo.], 1852: *Gugyor hegyi* [C.], 1854: *Gugyorhegy* [GB.], 1922: *Gugyor* [K2]) esetében a *gugyor* földrajzi köznévi népnyelvi szó, térszínforma név, a jelentése egyrészt '(cserjével benõtt) keskeny, mély, szûk völgy' és 'teknõforma völgy vagy árok', másrészt 'olyan völgykatlan, amely fekvésénél fogva napos, ezért jó szõlõtermõ hely'. A *gugy* 'szûk, kerek kis tér' (MNy. 43: 30) alapszó -r képzõs származéka.

A szõlõsi dombok, hegyek déli fekvésû, napsütõtte oldalainak klímája kedvez a szõlõtermesztésnek, például a *Csávai-oldalon* (1854: *Csávai oldal* [GB.]), de ilyen a *Hegyes-mál* (1852: *Hegyes máli* [C.], 1854: *Hegyes male* [GB.]) is, ezt a helyet alakjáról nevezték el, benne a köznévi rész, az összetétel *mál* utótagja 'napos oldalt, déli, védett, meleg hegyvagy domboldalt' jelent, az ilyen lejtõk különösen alkalmasak szõlõtermesztésre. Kiterjedt szõlõültetvényeket bizonyít egy terület *Szõlõkalja* (1852: *Szõllõk ajja* [C.], 1854: *Szõllõk allya*, *Szõllek allya* [GB.], 1922: *Szõlõkalja* [K2]) elnevezése. Régen a *Bagó-hegyen* (l. fent) is volt szõlõ. A *Csibe-hegy* (1858: *Csibe hegy* [DBK.], 1890: ua. [Bsz.], 1922: ua. [K2]) dombos szõlõ, közel van a faluhoz, kijárna ide a csirkék, ez a névadási szemlélet háttere. Régi szõlõültetvény neve a *Kopi-szõlõ* (1643: Vk.hh.jk. 228.), a *Törzsökös-szõlõ* (1673: [uo. 15]) és a *Báskúti-szõlõ* (1814: Bsz.) is. A *Penke* (1781: *Penke Közi* [uo.], 1811: *Penke* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1834: *Penkei Fordulat Dülõ* [uo.], 1835: *Penkei Forduló* [Vk.hh.jk. 387], térképeken 1852: C., 1854: GB., 1858: DBK. és 1922: *Penke* [K2]) szõlõterület, a *Penke-tetõn* szintén volt szõlõ. Minden bizonnyal ide tartozik a *Kispenka-hegy* (1797: *Kiss Penka* [Bsz.], 1811: *Kis Penka* [uo.]) helynév. Az *Irtás* (1922: K2) és a *Barát-szõlõ* (1753: *Barát Szõlõ*, *Barát Föld* [Bsz.], 1797: *Barát Szõlõ* [uo.], 1814: *Baráth szõlõ* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1890: *Barátszõlõk* [Bsz.]) domboldali szõlõ. A *Barát-szõlõ* név alapja az, hogy a pápai pálos rendiek birtoka volt: „...harmadik szõleje vagy a Kiss-Penka nevezetû hegyen, amelly is Barát Szõlõnek neveztetik, a feje Barátok fundusán” (Bsz.). Ugyancsak szõlõtermesztésre utal a *Pogány pince* (1754: *Pogány Pince* [uo.], 1814: *Pogán pincei Dülõ*

[Vk.m.lt. Permanens földek], 1852: ua. [C.] neve, köboltozatos pince volt, a névadási szemlélet háttere az, hogy valaki ide, az erdei magányosságba ment ki lakni.

Növénynévből gyakran toldalékmorféma hívott életre helynevet, s köztük a legtipikusabb az *-s* képzős névszerkezet: például Gyümölcsös, Kenderes, Mogyorós, Nádas, Fenyves, Gyertyános stb. Az *-s* képző az egész magyar nyelvterületen jellegzetes egyrészes neveket létrehozó funkcióban. A növénynévi alapú helynevek morfológiai szinten két típusba sorolhatók: az előtag jelöletlen (Som-hegy), vagy jelölt alakban része az adott térség mikrotoponímiai rendszerének. Ilyen Balatonszőlősön a gyümölcsnévvel és *-s* helynévképzővel alkotott *Sajmeggyes-rét* (1801: Bsz.), a sajmeggy 'Cerasus mahaleb' fekete termésű meggyféle cserje vagy kisebb fa, meleg lejtőkön már áprilistól virágzik. Ugyancsak ilyen képzésű helynév a *Berkenyész* vagy *Berkenyész-föld* (1814: *Berkenyesi Föld* [1814: Vk.m.lt. Permanens földek]), a berkenye 'Sorbus' kásás húsú, fanyar gyümölcsöt termő fa, szláv eredetű neve már 1055-től adatható a magyar írásbeliségben (TA.). És ilyen a *Tüskész* (1794: *Tüskész domb* [uo.], 1811: *Tüskös* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1814: *Tüskész Rét* [uo.]) helyfajtajelölő elnevezés is. Szintén a növényzetre utal a *Reketyész-rét* (1801: Bsz., 1814: Vk.m.lt. Permanens földek) név, a magyarban a *reketye* déli szláv eredetű jövevényszó; vö. szerbhorvát *rakitje* 'reketyész, füzes hely', szlovén *rakitje* 'reketye'. Ugyancsak növényzetre, mégpedig kender termesztésére utal a *Kenderföld* (1814: uo.) és a *Kenderszer* (1781: Bsz.) helynév.

A köves talaj az alapja a *Köves-irtás* (1842: uo.) nevének. A Gella-hegy nevével függ össze a *Gellotorki-dűlő* (1836: *Gellotorki dűlő* [Vk.hh.jk. 387]) neve. A ma is közismert *telek* főnévvel keletkezett megkülönböztető jelzőkkel az *Alsó-teleken Fő-hegy alatti dűlő* (1811: Vk.m.lt. Permanens földek) és a *Felső-telek* (1814: uo.) neve. A *Felső-mező* (1801: *Fölső Mező* [Bsz.], 1922: *Felsőmező* [K2]) sík szőlő, régen szántóföld volt, megkülönböztető jelzővel használták az *Alsó-mező* (1814: Vk.m.lt. Permanens földek, 1835: Vk.hh.jk. 387) helynevet is. A *Kukorgós-föld* (1814: uo.) határrész elnevezésében az első névelem, a *kukorgós*, 'göndör, bodor' jelentésű, az így jelölt földterület hullámos. A *Kutykándi* (1814: uo.) puszta személynévvel és az Árpád-kori *-d* helynévképzővel adott helynév lehet. Az 1222-től adatható *Rouozluk* (Bsz.), 1343: *Rouzluk* (VR. 376) tulajdonképpen *Ravaszluk*, azaz 'Rókalyuk', a helynévben a róka régi, elavult *ravasz*

neve szerepel, helynévben már írásbeliségünk kezdetétől olvasható oklevelekben, pl. 1015, 1158: *Rowozluk* (TESz.), 1055-ben a Tihanyi Alapítólevelében „*ruuož licu*” (TA.). Középkori szerzőknél a *ravasz* még főnévként fordul elő, 1466-ban már 'álnok, ravasz, agyafúrt [ember]' (Müncheni Kódex), de van 'pisztoly, puska elsütő szerkezetének billentyűje' jelentése is, ez a szerkezet bonyolultságával lehet kapcsolatban.

A nélkülözhetetlen források, vizek megvannak Balatonszőlősön, erre utaló helynév az *Evetesi-séd* (1322: fluvius *Euetes* [VR. 117], 1922: *Evetes Séd* [K2]) patak, a *Vekenyi-séd* vízfolyás, a *Sós-kút* (1755: *Sóskuti* [Bsz.], 1854: *Soskuti* [GB.], 1858: *Soskuti* [DBK.]) és a *Tómellék* (1854: *Tómelléki, Község tó melléki* (GB.)). A *Mosó* (1781: *Mosói Földek* [Bsz.]) forráshelyen 14 forrásból jön fel a víz. Van itt egy kőből kirakott medence, régen ebben mostak a falu asszonyai. A *Lázárkúti-forrásoknál* (1309: *Lazarkut* [Bsz.], 1658: *Lazar kút* [Vk.hh.jk. 10]) három forrás van, a személynéves elnevezés alapja az, hogy régen egy Lázár nevű személy lakott mellettük. A *Kani-kút* (1781: *Kani Háza* [Bsz.]) közelében Kani Pál háza volt, ez a középkorban is lakott mai településtől északra, a Nyerges-dűlőben van. A *Gálakútnál* pedig egy Gála nevű család lakott. A *Málaberek* (1801: *Mála berki* [Bsz.]) völgy, legelő, a keleti oldalán forrás, vizenyős rét van. A Gygyor-hegy lábánál fakadnak a *Gygyori-források*. További forrás a *Tó-fő-kút, Péter-kút, Gyenis-kút, Csekő-kút, Sáros kút* és a *Sós-kút* (1755: Bsz., 1852: C., 1858: K1, 1922: K2), az *Alszege*n fakad az *Ászegi-kút*, a személynévvel alkotott elnevezésű *Torda-réten* (1760: *Torda Helye* [Bsz.]) pedig a *Torda-réti-forrás*. Egykori forrásnevek megőrződtek az oklevelekben, ám ma már nem adathatók, ilyen a *Czigány-kút* (1794: uo.), a *Csöpögő-kút* (1789: uo.), a *Kukulai-kút*, és a személynéves *Peszéd-kútja* (1801: *Peszéd kuta* [uo.]). A *Kasza-völgy* (1781: *Kasza völgy* [Bsz.], 1922: ua. [K2]) alján folyik a *Kasza-vögyi-séd*. A *Szamár-tó* (1791: *Szamár tó* [Bsz.]) és a *Béka-tó* (1811: Vk.m.lt. Permanens földek) kisebb tavak változó vízállással. A *Széked* (1852: C., 1854: *Szekedi* [GB.], 1922: *Széked* [K2]) szántó, legelő, az Evetes felőli sarkánál kvarcvízlelő kút található.

A földrajzi köznévi utótagú kétrészes helynevekben az utótagként álló földrajzi köznevek helyfajtajelölő funkcióban állnak, és többnyire egyszerű szavak. Vannak ugyanakkor egytagú toponimák is, ilyen a *Vekeny* (1852: C., 1922: K2) dombos szántót, erdőt jelölő név. A *Vekeny* helynév puszta személynévből keletkezett *-ny* képzővel, a ré-

gi magyar *Velek* személynévvel függ össze. A *Vekenyi-lap* völgy, szántó, rét nevében, és a *Sóskúti-lap* (1755: *Sóskuti Dűlő* [Bsz.]) völgy, legelő, szántó nevében a *lap* 'lapály', illetve 'sík' értelemben szerepel, a *lap* a környezetnél alacsonyabb, sík, esetleg vizes terület. Különösen kedvelt melléknevek közé sorolható az *alsó* és a *felső* melléknév Balatonszőlősön is. A *Vekeny-felső* sík szántó, erdő, a *Vekeny-alsó* sík szántó, erdő, nádas terület neve régen *Máde* volt (1852: *Máde község* [C.]), a névben a *község* köznévi utótag valószínűleg a községi tulajdont jelzi. Akárcsak a *Község-rét* (1852: uo.) elnevezésben, a terület társneve a *Falualjai rét* (1755: *Falualjai Rét* [Bsz.], 1814: *Falualján Rét* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1852: *Falu allyjai rét* (C.)). A *Sötét-völgy* ((1814: *Sötét Rét* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1852: *Sötét réti* [C.]) legelő, rét, a völgyben római kori település nyomait találták meg. A füredi határszélen húzódik az *Evetes, Evetesi-erdő* (1055: *Evetes völgy* [Bsz.], 1092: *Evetes erdő* [W. 99], 1392: *Evetes* [R. 169], 1852: *Evetesi* [C.], 1854: *Evétes* [GF.], 1922: *Evetes* [K2]), a helynév arra utal, hogy a környéken sok evet élt. Az *evet* a mókus elavult neve, akárcsak a régi *kelempájsz* (< német *Höhle* 'odú' és *einbeißer* 'kiváj, kirág') vagy a tájnyelvi *cibóka*, *monyóka*, mára mind kihalóban lévő terminusok. Az *evet* eredetileg székely tájszó, személy- és helynevekben már 1215-től adathozható (TESz.), köznévként 1395 k. bukkan fel írásos forrásban: „*spiro: eueth*”, „*eueth* Ber gerezna” (BesztSzj.). Bizonytalan eredetű szavunk. Följegyezték ezen a határrészen az *Evetes* helynevet különböző összetételekben is, pl. *Evetes-rétek*, a népnyelvből *Evetes-vögy*, *Evetes mejjéke*. Szintén a Füred felé eső határon fekszik a *Szákai-rétalja* (1922: *Szákai rét aly* [K2]) sík szántó, rét, a *Kis-dobogó* dombos legelő, börcös, azaz 'köves'. A *Dobogó, Nagy-dobogó* (1922: *Dobogó* [K2]) szintén dombos legelő, a helyén egykor (VIII–IX. század) temető volt. Közélemben fekszik a *Hosszú-dobogó* dombtető, legelő. A *Csiten, Csiteni-erdő* (1816: *Csitény* [Vk.hh.jkv. Nr. 138], 1854: *Csitten* [GF.], 1902: *Csitény* [J.]) lejtős erdőt a térképek a Győr-hegy közelében jelölik.

További korai helynév a *Bodogd, Bodogdi-főd* (1476: *Bodogd* [Erdélyi 133]) dombos szántó, a *Bíróháza Temető Alja*, illetve a *Boigo István dűlő* (1781: ua. [Bsz.]), a *Csordaút-hegy* (1343: *monte Churdawth* [VR. 376]), az *Első Agy*, illetve *Közép Agy* (1781: ua. [Bsz.]), a *Galle* (1324: ua. [Erdélyi 258], 1327: *Gulle* [Bsz.]), a *Koss Bikai dűlő* (1781: ua. [uo.], 1814: ua. [Vk.m.lt. Permanens földek]), a *Suble* (1324: ua. [Bsz.]), a *Csöngő-hegyi dűlő* (1802:

ua. [uo.]), a *Szénás ügy* (1781: ua. [uo.]), a *Ganéháza* (1814: Vk.m.lt. Permanens földek), a *Kis-hegy* (1343: *Kyshed* [VR. 376]), a *Lok* (1343: ua. [uo.]), az *Úthossza* (1781: ua. [Bsz.], 1814: *Úthosszai Föld* [Vk.m.lt. Permanens földek]), a *Vekereg* (1801: ua. [Bsz.]), a *Mereste-föld* (1055: ua. [uo.]), a *Messzelátó-hegy* (1789: ua. [uo.]), továbbá a személyneves *Péter-dűlő* (1781: ua. [uo.]), *Horvátgyűrű* (1300: *Huruathdyru* [uo.]), *Balázsné halála* (1794: ua. [uo.]), *Miklósné-rét* (1811: Vk.m.lt. Permanens földek), *Kalim földje* (XIV. sz.: *terram Kalym* [Bsz.]), a *Sósberke* (1636: ua. [Erdélyi 270]) és a *Péter-gyűrű* (1309: *Peturgyure* [Bsz.]), a fekvésre utaló *Temető-hegy* (1797: ua. [uo.]), *Keresztúti-dűlő* (1814: Vk.m.lt. Permanens földek) és *Kerti-dűlő* (1814: *Kert dűlő* [uo.]), valamint az alakjáról elnevezett *Kerek-hegy* (1343: *Kerekhegy* [VR. 376]).

A *Vaskánya-tető* köves legelő, erdő, az adatközlő szerint arról kapta a nevét, hogy télen itt olyan hideg van, hogy „a kánya [varjú] lefagy a fáról” (VeMFN. 55). A *Lapos-telek* (1781: *Lapos telek* [Bsz.], 1814: ua. [Vk.m.lt. Permanens földek]) sík szántó, szőlőültetvény volt. A *Tanító-föld, Tanító-főd* és a *Pap-föld* sík szántók neve a járandóságot élvezőkre utal, a *Pap-rét* is egyházi birtok lehetett. A *Malom-völgyben* (1755: VeD. 207, 1763 és 1825: W. 100, 101, 1794: *Malomvölgy* [VeD. 80], 1836: ua. [Vk.hh.jkv. Nr. 315], 1902: ua. [J.], 1922: ua. [Dj.]) több vízimalom is működött. Közélemben terül el a sík *Malom-rét* (1781: *Malom berek* [Bsz.], 1922: *Malom rét* [K2]) vagy *Öreg-rét* (1852: C.), az *öreg* jelentése itt is 'nagy', a *Malom-hegy* (1791: *Malom Hegy* [Bsz.]) és a *Malom-tó* (1781: *Malom Hegyi Tó* [uo.]). A *Közép-dűlő* (1854: *Közép hegy* [Bsz.]) térképen, 1852-ben *Két ut köze* (C.) néven szerepel. A *Jábod* (1852: uo., 1858: K1, 1922: K2) sík szántó, a *Jáبودi csapás* nevében a *csapás* jelentése 'állathajtó út'. A *Szamártói-dűlő* (1791: *Szamár Tó dűlő* [Bsz.]) mellett van a dombos *Szamar-tói-legelő*. A *Káposztáskertek* (1922: *Káposztás* [K2]) nevű sík területen voltak a falu káposztáskertjei.

Az *erdő* földrajzi köznévi Erdélyben például rendre birtokos jelzős szerkezetben áll a helynevek utótagjaként (Köd erdeje, Hideg-kút erdeje stb.), a Balatonfüred környéki térségben azonban inkább a jelöletlen minőségjelzős szerkezet a szokványos névstruktúra. Balatonszőlősön megkülönböztetnek *Alsó-erdőt*, *Ásó-erdőt* (1922: *Alsó erdő* [K2]) és *Felső-erdőt*, *Főső-erdőt* (1922: *Felső erdő* [uo.]). Igen korai helynév a *Barduta-erdő* (1309: ua. [Bsz.]). Számon tartják az *Alszeg, Ászeg, Ászegi-rész* és *Felszeg, Főszeg, Főszegi-rész* nevű határrészt, *Alszeg* a falu

alacsonyabban fekvő része, esetleg déli irányban elterülő hányada, a *Felszeg* pedig a falu északi vagy magasabban fekvő része. A *Mise-domb* feltehetőleg a templomdomb, a *Várad* (1781: *Várod* [Bsz.], 1814: *Várad dűlő* [Vk.m.lt. Permanens földek]) domboldali szántó. A *Kupa-rét* völgy, legelő, szántó, a *Tóti-ke* völgy pedig fenyves, murvabánya működött benne. A Gál-hegy északi oldalában volt a közelmúltban elpusztult *Tóth-tanya* (Bsz. 14), *Tóttanya* (VeMFN.

55), neve személynévvvel alkotott helynév. A fent már említett, növényzetre utaló nevek közé tartozik a *Hajagos* (1644 és 1842: ua. [Bsz.], 1852: ua. [C.], 1854: ua. [GB.], 1858: *Hajagosi* [DBK.], 1922: *Hajagos* [K2]), *Hajagosi-oldal* domboldali szántó, a *Hajagos-völgy* szőlő, szántó, ezekben a helynevekben a régi magyar nyelvjárási *halyag* 'hólyagfa, *Staphylea pinnata*' növénynév található, annak -s képzős származéka.

HIVATKOZÁSOK ÉS IRODALOM

- BesztSzj. = *Besztercei Szójegyzék*. Régi magyar nyelvemlék, 1395 k.
 Bsz. = Veress D. Csaba: *Balatonszőlős évszázadai*. Veszprém, 1994.
 C. = 1852 k. készült kataszteri térkép vázolata (croquis) (VeMFN.).
 DA. = *Dorf Aszófő in Ungarn. Kat. térkép, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 301. téka Aszófő 006-015].
 DBK. = *Dorf Balaton-Kis-Szöllős in Ungarn. Kat. térkép, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 303. téka Balatonszőlős 006-016].
 DHA. = Györffy György: *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Budapest, 1992.
 Dj. = *Balatonfüred nagyközség dűlőjegyzéke*. Jegyzőkönyv, 1940. M. kir. Állami Földmérés, Zala vm. Az 1922. évi felmérésben előforduló dűlők.
 Erdélyi = Erdélyi László: *A tihanyi apátság története. Első korszak. 1055 – 1701*. Budapest, 1908.
 GAU. = *Gemeinde Aszofő in Ungarn. Kat. térkép, 1854*. MOL – Térképtár [S 78 301. téka Aszófő 001-005].
 GB. = *Gemeinde Balaton kis szöllős*. Kat. térkép, 1854. MOL – Térképtár [S 78 303. téka Balatonszőlős 001-005].
 GF. = *Gemeinde Füred in Ungarn. Kataszteri térkép 1854-ből*. MOL – Térképtár [S 78 302. téka B.füred 001-004].
 H. = Holub József: *Zala megye története a középkorban II. Zala megye községeinek története I – IV. kézirat, 1929*.
 HKF. = *A harmadik katonai felmérés. 1869 – 1887. A Magyar Szent Korona Országai. I:25.000*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.
 J. = Jankó János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Budapest, 1902. Helynevek: 33 – 89.
 JO. = *Josephinische Aufnahme (josefinianus térkép)*. A Magyar Királyság első katonai felmérése (1782 – 1785). Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
 K1 = 1858-ban készült színes kataszteri térkép (VeML [Örvényesé: ZML, Pécselyé MOL]).
 K2 = 1922-ben készült kataszteri térkép (VeMFN.).
 Kovács = Kovács Éva: *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen, 2015.
 Li. = Lipszky, Joannes: *Mappa generalis regni Hungariae*. Pesthini, 1806.
 MK. = Magyar Királyság katonai felmérési térkép, 1887. (<http://mapire.eu/hu/map>)
 MKF. = A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánóság nagyfelbontású, színes térképei. 1819 – 69. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
 MNy. = Magyar Nyelv. Budapest, 1905–.
 MTHt. VeM. = Magyarország történeti helységnevtára. Veszprém megye (1773 – 1808). Szerk: Szaszskóné dr. Sin Aranka. Budapest, 1994.
 MTHt. ZM. = Szaszskóné dr. Sin Aranka – Breinerné Varga Ildikó szerk.: Magyarország történeti helységnevtára. Zala megye I. (1773 – 1808). Budapest, 1996.
 PK. = Pisky-kódex. Dr. Rómer Flóris Ferencz: *Tihanyi vár regestuma 1585–1590-ig*. I–II. Történelmi Tár. 1879. 124 – 142., 565 – 582. III. = uo. 1880. 398 – 408.
 PRT. = Erdélyi László, Sörös Pongrác (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek rend története. I – XII*. Budapest, 1902 – 1916.
 R. = Rainer Pál: *Középkor*. In: *Balatonfüred és Balatonarács története*. Szerk. Lichtneckert András. Veszprém, 1999.
 RB. = *Rajzolata a Balaton Füredi határban lévő erdőrészeknek*. 1828. (VeML, XV. 11 a T 370.).
 Szentpétery Imre: *Az almádi monostor alapító oklevele II. István korából*. MNy. 23 (1927): 360 – 370.
 TA. = *Tihanyi apátság alapítólevele*. 1055. Őrzőhely: Pannonhalmi Bencés Főapátság, Főapátsági Levéltár [Tihany fasc. I. n. 1.].
 TESz. = *A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára. I–III*. Budapest, 1967 – 76. Index. 1984.
 VeD. = Veress D. Csaba: *Balatonszőlős évszázadai*. Veszprém, 1994.
 VeMFN. = Balogh Lajos – Ördög Ferenc – Varga Mária szerk.: *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás*. Budapest, 2000.
 VeMH. = Kovacsics József szerk.: *Veszprém megye helytörténeti lexikona 2*. Budapest, 1988.
 VeML = Veszprém Megyei Levéltár. Veszprém.
 Vk.hh.jkv. = VeML, Veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei. Veszprém.
 Vk.m.lt. = Veszprémi káptalan magánlevéltára.
 VR. = Kumorovitz Bernát: *Veszprémi regeszták (1301 – 1387)*. Budapest, 1953.
 W. = Wöller István: *Balatonfüredi malmok*. Balatonfüred, 2009.
 ZML = Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg.